

Historia ekonomiki rolnictwa

TOMASZ SOBCZAK

Politechnika Szczecińska

KSZTAŁCENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA W SZKOŁACH WYŻSZYCH POLSKI MIĘDZYWOJENNEJ

Wprowadzenie

W systemie szkolnictwa wyższego Polski w okresie 1918-1939 szczególne miejsce należy przypisać kształceniu ekonomistów rolnictwa, którzy zaspokajali zapotrzebowanie rolnictwa, jak i przemysłu rolno-spożywczego na tego typu specjalistów.

Celem pracy jest identyfikacja uczelni i wydziałów, w ramach których prowadzono kształcenie ekonomistów rolnictwa. Analizą objęto uczelnie uznawane wówczas za szkoły akademickie¹. Podjęto także próbę ustalenia przedmiotów, których treść stanowiły szeroko rozumiane zagadnienia ekonomiczne, a także nazwisk osób, które prowadziły te przedmioty w poszczególnych uczelniach.

Przez kształcenie ekonomistów rolnictwa w badanym okresie uznano proces przekazywania wiedzy z zakresu nauk rolniczych oraz nauk ekonomicznych w ramach formalnych studiów wyższych następujących specjalności: ekonomiczno-spółdzielczej, ekonomii rolniczej, ekonomiczno-administracyjnej lub polityki agrarnej i polityki ekonomicznej. Ekonomistą rolnictwa (zamiennie ekonomistą rolnym) był więc absolwent wydziału rolniczego wyższej szkoły, legitymujący się ukończeniem specjalności „ekonomicznej”.

W badanym okresie kształcenie z zakresu ekonomiki rolnictwa na poziomie wyższym prowadzone było w ramach pięciu uczelni².

Uczelnie i ich wydziały kształcące ekonomistów rolnictwa w okresie 1918-1939

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego (dalej SGGW)	Wydział Rolniczy
Uniwersytet Jagielloński (dalej UJ)	Wydział Rolniczy
Uniwersytet Poznański (dalej UP)	Wydział Rolniczo-Leśny
Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (dalej USB)	Wydział Rolniczy
Politechnika Lwowska (dalej PL)	Wydział Rolniczo-Lasowy

¹ Art. 28 ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, Dz. U. R.P. z 1938 r., nr 1, poz. 6.

² Opracowanie własne na podstawie *Szkoły Wyższe Rzeczypospolitej Polskiej*. Wyd. Kasy im. J. Miąnowskiego, Warszawa 1930; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939*. Uniwersytet Stefana Batorego, Wilno b.r.

Największy udział w tworzeniu kadry ekonomicznej na potrzeby szeroko rozumianego rolnictwa należy przypisać w badanym okresie Wydziałowi Rolniczemu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Wydziałowi Rolniczemu Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wydziałowi Rolniczo-Leśnemu Uniwersytetu Poznańskiego. Nie mniej ważnym aspektem działalności szkół wyższych był rozwój kadry naukowo-dydaktycznej z zakresu ekonomiki rolnictwa, gdzie największe zasługi miał Wydział Rolnictwa SGGW.

Przedstawiciele polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej w okresie 1918-1939, opisując miejsce obecnie rozumianej ekonomiki rolnej w systemie nauk, posługiwali się następującymi terminami: ekonomia rolnicza – m.in. Władysław Grabski [6]; nauki ekonomiczno-rolnicze – m.in. Mieczysław Sowiński [15], Antoni Zabko-Potopowicz [28]; nauka o społecznym gospodarstwie agrarnym – Zdzisław Ludkiewicz [8].

Kształcenie ekonomistów na uniwersyteckich wydziałach rolniczych i w SGGW

Wydział Rolniczy Uniwersytetu Jagiellońskiego kształcił kierowników-rolników większych gospodarstw rolnych. Program kształcenia, wprowadzony od 1925 r., przewidywał, że trzy pierwsze lata studiów poświęcano na nauki przyrodnicze, ekonomiczne i tzw. zawodowe.

W pierwszych trzech latach studenci wszystkich specjalizacji zdobywali wiedzę ekonomiczną z następujących przedmiotów [21]:

- ekonomia polityczna w wymiarze 2 godz. tyg. w 2 i 3 trymestrze II roku I (Jerzy Fierich);
- ekonomia rolnicza w wymiarze 2 godz. tyg. w 1, 2 i 3 trymestrze III roku (Stefan Schmidt);
- skarbowość w ramach 2 godz. tyg. 1 trymestru III roku (Włodzimierz Hege-meier);
- elementy statystyki matematycznej w ramach 2 godz. tyg. 1 i 2 trymestru III roku (Stefan Schmidt);
- ćwiczenia z elementów statystyki matematycznej przez 1 godz. tyg. 1 i 2 trymestru III roku (Stefan Schmidt);
- polityka agrarna w ramach 2 godz. tyg. w II trymestrze III roku (Stefan Schmidt);
- proseminarium z ekonomii rolniczej w ramach 2 godz. tyg. przez 2 i 3 trymestr III roku (Stefan Schmidt).

Ostatni czwarty rok przeznaczano na specjalizacje: ogólnorolniczą, ogrodniczą, hodowli roślin, doświadczalnictwa, produkcji zwierzęcej, ekonomiczno-spółdzielczą oraz dwie nowe wprowadzone od roku 1926/27: rybactwa i produkcji roślinnej. Stefan Surzycki wspominał m.in. że w ramach działu ekonomiczno-spółdzielczego studenci mogli kształcić się w dwóch kierunkach: pierwszy to nauka organizacji gospodarstw wiejskich (planowanie) oraz kalku-

lacji rentowności warsztatów rolnych, drugi – nauka spółdzielczości. Specjalizację ekonomiczno-spółdzielczą wybierało od 5 do 15% ogółu studentów IV roku Wydziału Rolniczego. W ramach tej grupy 30% pisało prace dyplomowe z zakresu organizacji gospodarstw lub spółdzielczości [18].

Tabela 1

**Przedmioty specjalizacji ekonomiczno-spółdzielczej Wydziału Rolniczego UJ
w roku akademickim 1938/39**

Przedmiot (wykładowca)	Trymestr (w/ćw.)*		
	I	II	III
Nauka o spółdzielczości (K. Majewski)	2	2	2
Ustawodawstwo w zastosowaniu do spółdzielczości (T. Kosch)	2	2	
Rachunkowość kupiecka i spółdzielcza (teoria i praktyka - A. Żabiński)	2/3	2/3	2/3
Nauka kalkulacji i rachunków kupieckich (A. Żabiński)	2	2	2
Metodyka kalkulacji rolniczych			2
Biologiczne podstawy spółdzielczości (K. Rouppert)	2		
Geografia gospodarcza (H. Weigt)	2	2	
Organizacja pracy społecznej (K. Majewski)	2	2	
Technika handlowa (Z. Sarna)	3	3	
Nauka o handlu rolniczym (T. Wroniewicz)	2	2	
Prawodawstwo skarbowe w zastosowaniu do spółdzielczości (S. Bolland)	3		
Taksacja rolnicza szczegółowa (S. Schmidt)	2	1	
Ekonomia rolnicza, cz. III (organizacja gospodarstwa - S. Schmidt)	2	2	
Ekonomia rolnicza, cz. IV (rachunkowość)			2
Towaroznawstwo wraz z technologią (A. Bolland)	2	2	2
Polityka ekonomiczna (działy specjalne – W. Hagemeyer)		2	2
Nauka o bankowości (Z. Sarna)			3
Taryfoznawstwo (T. Wroniewicz)			2
Seminarium z zakresu badania gospodarstw rolnych oraz cen i koniunktur rolniczych**(S. Schmidt)	2	2	2
Ćwiczenia z geografii rolniczej**(W. Ormicki)	1	1	
Praktyka spółdzielcza (mleczarska)**(A. Bogdanowicz)	2		
Ćwiczenia z przygotowania rynkowego i standaryzacji produktów rolnych** (J. Łukaszewicz)	4	4	
Seminarium z ekonomii rolniczej (S. Schmidt)		2	2
Praktyka spółdzielcza (handlowo-rolnicza – W. Skwarczyński)**		2	
Współpraca rolnictwa w dostawach dla armii**(M. Kowalski)		1	
Seminarium handlu zagranicznego**(T. Wroniewicz)		2	
Seminarium agronomii społecznej (S. Schmidt)		2	
Praktyka spółdzielcza (kredytowa – J. Kania)			2

* W większości uczelni wyższych Polski międzywojennej rok akademicki składał się z trzech trymestrów: pierwszy od października do Świąt Bożego Narodzenia, drugi trwał do Świąt Wielkanocnych, trzeci zaś do końca czerwca lub połowy lipca.

** Wykłady i ćwiczenia nieobowiązkowe.

Źródło: [21].

Program specjalizacji ekonomiczno-spółdzielczej na ostatnim roku studiów był realizowany w wymiarze 950 godzin w roku 1924 i 1080 godzin w roku 1929. W roku 1924 program tej specjalizacji obejmował zajęcia dydaktyczne z 16 przedmiotów i konserwatorium z ekonomii rolniczej, zaś w roku 1929 wykładano 15 przedmiotów oraz prowadzono osobno ćwiczenia z seminarium z ekonomii rolniczej, metodyki w kalkulacjach rolniczych, praktyki spółdzielczej oraz wycieczek gospodarczych i spółdzielczych [3].

Szczegółowe zestawienie przedmiotów działu ekonomiczno-spółdzielczego w roku akademickim 1938/39 przedstawia tabela 1.

Analiza przedmiotów specjalizacji ekonomiczno-spółdzielczej wskazuje, że jej uczestnicy mieli możliwość poznania różnych zagadnień ekonomii rolniczej. Można postawić tezę, że absolwenci tej specjalizacji byli zawodowymi ekonomistami, o wyraźnym nastawieniu na zarządzanie gospodarstwami i spółdzielniami.

Na **Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego** kształcono również ekonomistów rolnictwa. Po trzech latach, w ramach IV – ostatniego roku studiów, studenci wybierali jedną z czterech grup specjalizacji, w tym specjalizację ekonomii rolniczej.

Ekonomista w ramach tego wydziału przez pierwsze trzy lata studiował – podobnie jak pozostali studenci sekcji rolnej - następujące przedmioty ekonomiczne [22]:

- ekonomię społeczną na II roku studiów, w wymiarze 2 godzin realizowanych przez trzy trymestry (Stanisław Rosiński z Wydziału Prawno-Ekonomicznego);
- ekonomię rolniczą na III roku, w wymiarze 3 godzin przez trzy trymestry (Wiktor Schramm);
- rachunkowość rolniczą na III roku, w wymiarze 3 godzin przez trzy trymestry (W. Tilgner);
- politykę agrarną w ramach 3 godzin 3 trymestru III roku studiów (Stanisław Rosiński z Wydziału Prawno-Ekonomicznego).

Ponadto na trzecim roku studiów student zobowiązany był do uczęszczania na wykłady i ćwiczenia z rachunkowości rolniczej – odpowiednio po 1 godzinie przez 1 i 2 trymestr.

Studia w grupie ekonomii rolniczej obejmowały także [22]:

- geografie gospodarczą, w wymiarze 3 godz. przez trzy trymestry (Stanisław Nowakowski z Wydziału Prawno-Ekonomicznego);
- administrację gospodarstw, w wymiarze 2 godzin przez trzy trymestry (Wiktor Schramm);
- historię doktryn ekonomicznych, w układzie 2 godz. przez trzy trymestry (Edward Taylor z Wydziału Prawno-Ekonomicznego);
- encyklopedię leśnictwa;
- zasady spółdzielczości, w ramach 3 godzin 1 trymestru (Edward Taylor);
- seminarium ekonomii rolniczej.

Student tej specjalności uczestniczył również w wykładach i ćwiczeniach wyznaczanych przez opiekuna tej specjalności – Wiktora Schramma.

Wydział Rolniczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w pewnym zakresie kształcił także ekonomistów rolnictwa. System kształcenia różnił się jednak od funkcjonujących w innych wydziałach rolniczych innych uniwersytetów, gdyż nie prowadzono specjalizacji. Studenci tego Wydziału składali te same egzaminy przejściowe i dyplomowe. Zamiłowania naukowe studentów, jak wspomina Witold Staniewicz, znajdowały odbicie w wybieranych i opracowywanych pracach dyplomowych [16]. Należy zwrócić uwagę, że protoplastą tego wydziału było Studium Rolnicze funkcjonujące w ramach Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, a które w 1938 r. zostało przekształcone w samodzielny wydział. Wydział Rolniczy USB należy uznać za najślabszy pod względem dydaktycznym i naukowym, o czym świadczą m.in. co najmniej dwie próby jego likwidacji przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1927 i 1934 oraz niewielka liczba absolwentów³.

Wśród przedmiotów ekonomicznych, na IV roku studiów Wydziału Rolniczego USB politykę agrarną wykładał W. Staniewicz [16].

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego (dalej SGGW) kształciła ekonomistów w ramach **Wydziału Rolniczego** na dwóch specjalnościach: ekonomiczno-administracyjnej oraz polityki agrarnej i polityki ekonomicznej⁴. Absolwenci tych specjalizacji pisali prace dyplomowe pod kierunkiem Bohdana Dederko, Zdzisława Ludkiewicza, Stefana Moszczeńskiego, Wacława Poniakowskiego i Antoniego Żabko-Potopowicza.

Na Wydziale Rolniczym w czasie pierwszych trzech lat studiów, wspólnych dla wszystkich studentów, realizowano następujące ekonomiczne wykłady (ilość godzin wykładów i ćwiczeń realizowanych w tygodniu):

- ekonomię społeczną, w wymiarze 2 godz. w semestrze zimowym i letnim II roku (Czesław Strzeszewski);
- ekonomię gospodarstw wiejskich, w wymiarze 2 godz. wykładu i 2 godz. ćwiczeń w semestrze zimowym i letnim III roku (Stefan Moszczeński);
- politykę ekonomiczną, w wymiarze 2 godz. semestru letniego III roku (Bohdan Dederko);
- politykę agrarną w wymiarze 3 godz. semestru zimowego III roku (Zdzisław Ludkiewicz).

Student zainteresowany zagadnieniami ekonomicznymi mógł uczęszczać na:

- seminarium z polityki ekonomicznej, w wymiarze 2 godz. w semestrze zimowym i letnim (B. Dederko);
- proseminarium z polityki ekonomicznej w wymiarze 2 godz. semestru zimowego (B. Dederko);

³ Tadeusz Wieczorek ustalił liczbę absolwentów tego wydziału na ok. 180 osób (126 dyplomy inżynierskie wydane do końca istnienia Studium Rolniczego oraz około 50 dyplomów wydanych już przez wydział) [25].

⁴ Kształcenie ekonomistów w ramach SGGW omówiono na podstawie informacji ze składu osobowego i spisu wykładów SGGW na rok 1938/39 [19].

- seminarium z ekonomiki gospodarstw drobnych, w wymiarze 2 godz. semestru zimowego i letniego (Franciszek Dziedzic);
- wybrane tematy z polityki agrarnej, w semestrze zimowym w wymiarze 1 godz. (Z. Ludkiewicz);
- seminarium z polityki agrarnej, w wymiarze 1 godz. w ciągu całego roku (Z. Ludkiewicz);
- proseminarium z polityki agrarnej, w wymiarze 2 godz. w ciągu całego roku (Z. Ludkiewicz i A. Żabko-Potopowicz);
- praca organizacyjna i oświatowa w rolnictwie, w semestrze letnim 2 godz. wykładów i 2 godz. ćwiczeń (Z. Ludkiewicz);
- metody badań ekonomicznych, w wymiarze 1 godz. przez cały rok (St. Moszczeński);
- ćwiczenia z metodyki badań ekonomicznych, w wymiarze 2 godz. całego roku (St. Moszczeński);
- kierownictwo naukowe gospodarstw wiejskich, w semestrze letnim 2 godz. wykładów (St. Moszczeński);
- ćwiczenia z ekonomiki gospodarstw wiejskich, przez cały rok 2 godz. (H. Paszkowiczowa);
- ćwiczenia z rachunkowości podwójnej, w semestrze letnim 2 godz. (H. Paszkowiczowa);
- ekonomika gospodarstw włościańskich, przez cały rok 1 godz. (Wacław Poniowski);
- ćwiczenia z rachunkowości spółdzielni rolniczych, w semestrze zimowym 2 godz. (T. Zakrzewski).

Na czwartym roku studenci tego wydziału obierali specjalności. W roku akademickim 1938/39 było 7 grup specjalności, w tym grupa ekonomiczno-administracyjna oraz grupa polityczno-agrarna i polityczno-ekonomiczna. Jak czytamy w spisie wykładów na rok akademicki 1938/39, studia specjalistyczne prowadzone były w pracowniach i seminariach zakładów naukowych odpowiedzialnych za daną grupę, pod kierownictwem i wskazówkami profesora, kierownika danego zakładu.

Program studiów specjalistycznych obejmował cztery elementy:

1. ćwiczenia z zakresu metodyki badań,
2. wykłady specjalne, właściwe dla danej grupy,
3. seminarium lub konwersatorium, w czasie którego należało wygłosić referat,
4. wykonanie pracy dyplomowej.

Student po wybraniu grupy specjalistycznej, w porozumieniu z profesorem – promotorem, wybierał wykłady, seminaria i ćwiczenia.

Poszczególne zakłady, pracownie posiadały własne regulaminy określające warunki przyjęć i uczestniczenia studentów. Do wyboru grupy student przygotowywał się częściowo już w okresie trzech pierwszych lat studiów, przez odpowiedni wybór wykładów i ćwiczeń z grupy przedmiotów nieobowiązkowych, które jednak musiały pozostawać w bliskim związku z wybraną grupą specjalistyczną.

Student wybierający grupę ekonomiczno-administracyjną był zaznajamiany z metodami pracy naukowej w dziedzinie administracji gospodarstw wiejskich. Za studia w tej grupie odpowiedzialny był Zakład Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich SGGW. Warunkiem przyjęcia na specjalizację ekonomiczno-administracyjną było odbycie praktyki w gospodarstwie wiejskim, co najmniej wakacyjnej oraz złożenie opisu gospodarstwa, w którym student odbywał praktykę, w celu wykazania się znajomością jego funkcjonowania.

Program kształcenia w tej grupie podzielony był na trzy zespoły przedmiotów: A, B i C (tab. 2). Przedmioty w zespole A obowiązywały wszystkich studentów, ponadto każdy zobowiązany był do napisania samodzielnej pracy inżynierskiej. Przedmioty zespołu B obowiązywały studentów odbywających dodatkowe studia z rachunkowości rolniczej. Studenci odbywający dodatkowe studia w dziedzinie statystyki ekonomicznej zobowiązani byli do odbycia zajęć z przedmiotów zespołu C.

W programie dla grupy ekonomiczno-administracyjnej czytamy, że zalecane były niektóre wykłady przewidziane dla grupy specjalizacyjnej agronomii społecznej lub w Szkole Głównej Handlowej, wybór tych przedmiotów należało uzgodnić z kierownikiem Zakładu Ekonomiki.

Tabela 2

**Przedmioty dla grupy ekonomiczno-administracyjnej Wydziału Rolniczego SGGW
w roku akademickim 1938/39**

Grupa ekonomiczno-administracyjna	Semestr (godz./tydz.)	
	zimowy	letni
Zespół A		
Jeden z wykładów/tematów wybranych z polityki agrarnej względnie z polityki ekonomicznej, które były ogłaszane dla grup specjalizujących	1-2	1-2
Jedno seminarium polityki agrarnej względnie polityki ekonomicznej	2	2
Ćwiczenia buchalteryjne z rachunkowości podwójnej (Hanna Paszkowiczowa)		2
Kierownictwo naukowe gospodarstw wiejskich (St. Moszczeński)		2
Metodyka badań ekonomicznych (St. Moszczeński)	1	1
Ćwiczenia z metodyki badań ekonomicznych (St. Moszczeński)	2	2
Teoria i ćwiczenia płodozmianowe (St. Moszczeński)	2	2
Ekonomika gospodarstw włościańskich (W. Ponikowski)	1	1
Seminarium z ekonomiki gospodarstw włościańskich (Fr. Dziedzic)	2	2

Zespół B

Poznanie nowoczesnej literatury polskiej i obcej, dotyczącej rachunkowości, kalkulacji, badań statystycznych i taksacji

Zajęcia praktyczne, połączone z wyjazdami do gospodarstw lub w Biurze Rachunkowości przy Centralnym Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych lub w Sekcji Rachunkowej Gospodarstw Małych przy Centralnym Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych

Zespół C

Poznanie nowoczesnej literatury polskiej i obcej, dotyczącej całości ekonomiki gospodarstw wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem metodyki badań

Seminarium statystyczne

Celem studiów w grupie polityki agrarnej i polityki ekonomicznej było przygotowanie do posługiwania się naukowymi metodami badań i oceny zjawisk agrarnych i ekonomicznych, związanych z rolnictwem. Studentowi w ramach tej grupy pozostawiono wybór kierunku: polityka agrarna lub polityka ekonomiczna, w zależności od tego, czy praca dyplomowa realizowana była w Zakładzie Polityki Agrarnej, czy w Zakładzie Polityki Ekonomicznej.

W czasie studiów, w ramach tej grupy specjalizującej należało:

- uczyć się na wykłady z zakresu polityki agrarnej i polityki ekonomicznej; wykłady z metodyki badań ekonomicznych i kierownictwa naukowego gospodarstw wiejskich prof. Moszczeńskiego;
- uczestniczyć w pracach seminarium polityki agrarnej i polityki ekonomicznej;
- poznać literaturę z zakresu polityki agrarnej, względnie polityki ekonomicznej (w zależności od charakteru pracy dyplomowej);
- opracować i napisać pracę dyplomową na temat wskazany przez profesora.

Dopuszczenie do studiów specjalistycznych oraz uzyskanie tematu pracy dyplomowej z polityki agrarnej lub polityki ekonomicznej zależało od wcześniejszego uczestnictwa w proseminarium polityki agrarnej lub proseminarium polityki ekonomicznej [19].

Tabela 3

**Przedmioty dla grupy polityki agrarnej i polityki ekonomicznej
Wydziału Rolniczego SGGW w roku akademickim 1938/39**

Przedmioty	Semestr (godz./tydz.)	
	zimowy	letni
Praca organizacyjna i oświatowa w rolnictwie		2
Seminarium z pracy organizacyjnej i oświatowej w rolnictwie (A. Żabko-Potopowicz, T. Kłapkowski)		2
Seminarium z polityki agrarnej (Z. Ludkiewicz)	1	1
Proseminarium z polityki agrarnej (Z. Ludkiewicz)	2	2
Wybrane tematy z polityki agrarnej (Z. Ludkiewicz)	1	1
Socjologia wsi (W. Bronikowski)	2 w/2 ćw.	2 w/2 ćw.
Metodyka oświaty rolniczej pozaszkolnej (W. Bronikowski)		2
Seminarium polityki ekonomicznej (B. Dederko)	2	2
Proseminarium polityki ekonomicznej (B. Dederko)	2	2
Zasady handlu rolniczego (B. Dederko)	2	1
Formy zrzeszeń rolniczych (T. Kłapkowski)	1	
Zarys spółdzielczości (T. Kłapkowski)		1
Ćwiczenia z metodyki badań ekonomicznych (I. Maryanowska)	2	2
Światowe stosunki w rolnictwie (A. Żabko-Potopowicz)		1

Źródło: [19].

W strukturze **Politechniki Lwowskiej** na Wydziale Rolniczo-Lasowym kształcono rolników i leśników. Jak wspomina Kazimierz Juliusz Nahlik, trzy pierwsze semestry były wspólne dla wszystkich studentów, od czwartego semestru dzielono studentów na leśników i rolników. Dla rolników miejscem studiów były Dublany [9].

Katedra Ekonomii Społecznej i Polityki Agrarnej tego Wydziału odpowiedzialna była za następujące przedmioty: ekonomię społeczną, politykę i ustawodawstwo agrarne, zarys prawa państwowego dla rolników, prawo i ustawodawstwo lasowe, prawo agrarne, skarbowość, prawo handlowe i wekslowe, politykę „lasową” oraz geografie ekonomiczną.

Kadra naukowo-dydaktyczna nauk ekonomicznych wydziałów kształcących ekonomistów

Na **Wydziale Rolniczym UJ** istniał Zakład Ekonomii Rolniczej (w roku 1930 kierownikiem był Stefan Surzycki, a od roku 1935 Stefan Schmidt). W obszernym artykule o Wydziale Rolniczym UJ Jerzy Fierich i Zdzisław Kosiek piszą, że w okresie międzywojennym habilitacje na tym wydziale były zjawiskiem raczej rzadkim, np. w okresie 1934-1939 przeprowadzono 3 habilitacje, w tym jedną „ekonomiczną” [5]. W roku 1927 Stefan Schmidt habilitował się w zakresie ekonomii rolniczej i polityki agrarnej – prawdopodobnie była to jedyna z dwóch „ekonomicznych” habilitacji przeprowadzonych w ramach tego wydziału w okresie 1918-1939. W roku 1936 habilitował się Jerzy Fierich, historyk nauk ekonomicznych i rolniczych, statystyk i ekonometryk [3].

Nieco lepiej przedstawiała się sytuacja w przypadku doktoratów. Surzycki pisze, że w okresie 1909-1935 w ramach działu ekonomiczno-spółdzielczego złożono 6 prac doktorskich, w tym 3 z działu spółdzielczego [18].

W ramach **Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego** w 1930 r. działały m.in. Zakład Ekonomii Rolniczej pod kierunkiem Wiktora Schramma⁵ oraz Zakład Administracji i Rachunkowości Leśnej Stefana Studniarskiego [20]. We wspomnieniach Wacława Pytkowskiego czytamy, że Schramm jako kierownik zakładu opracowywał metody dydaktyczne i szkolił stale rosnącą grupę studentów specjalizujących się w zagadnieniach ekonomiczno-rolniczych [13]. W roku 1921 Schramm habilitował się z ekonomiki rolnej na podstawie pracy *Ziemia jako podstawa gospodarstwa wiejskiego*.

Wydział Rolniczy USB w Wilnie, który powstał w 1938 r. na skutek przekształcenia Studium Rolniczego, posiadał istniejący od roku 1926 Zakład Ekonomii Rolniczej, którego kierownikiem był Witold Staniewicz. W ramach tego zakładu wykonano ponad 40 prac magisterskich, 1 doktorat (Bogdana Kopia) oraz zakończono 3 przewody habilitacyjne: Mieczysława Sowińskiego (w roku 1934), Henryka Romanowskiego i Władysława Wielhorskiego [16].

W **Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego** na Wydziale Rolniczym działały m.in. Zakład Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich, Zakład Polityki Agrarnej i stworzony w roku 1936 Zakład Socjologii Wsi [7, 20]. Kierownikiem Zakładu Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich był Stefan Moszczeński,

⁵ W roku 1921 w skład Zakładu Ekonomiki Rolnej wchodził 1 profesor, 1 asystent i 1 woźny [2]. Cenne informacje o działalności tego Zakładu można znaleźć w [1].

w pracach tej jednostki brali udział Hanna Paszkowiczowa oraz Franciszek Dziedzic. Zdzisław Ludkiewicz był kierownikiem Zakładu Polityki Agrarnej, wykłady i dyplomy w ramach tego zakładu prowadził Antoni Żabko-Potopowicz (w roku 1932 uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie pracy *Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnym uwzględnieniem czasów nowszych*, na początku roku 1939 został kierownikiem Katedry Polityki Ekonomicznej na Wydziale Leśnym). Pracami Zakładu Socjologii Wsi kierował jego współtwórca – Władysław Grabski. Po śmierci Grabskiego w roku 1938, kierownictwo zakładu przejął Wiktor Bronikowski. Do współpracowników Zakładu (Instytutu) Socjologii Wsi należeli m.in. Zdzisław Ludkiewicz, Antoni Żabko-Potopowicz, Tadeusz Kłapkowski, Franciszek Bujak, Witold Staniewicz i Józef Chałasiński [2].

Na Wydziale Leśnym SGGW w roku 1926, dzięki inicjatywie Władysława Grabskiego, powstał Zakład Polityki Ekonomicznej, który dopiero w roku akademickim 1928/29 rozpoczął swoje prace, tj. od zatrudnienia personelu pomocniczo-naukowego [27]. Jak wspomina Czesław Strzeszewski, w ramach tego zakładu w roku 1927 Grabski powołał nową specjalizację: agronomię społeczną, w ramach której przygotowywano działaczy społeczno-ekonomicznych wsi, których zadaniem było rozbudzanie świadomości społecznej i rozwój ekonomiczny wsi polskiej [17]. Jak już wspomniano, kierownictwo Zakładu Polityki Ekonomicznej w roku akademickim 1938/1939 przejął Żabko-Potopowicz. Pracownikiem tej jednostki był także Bohdan Dederko.

Obok stałych pracowników SGGW, wykłady na tematy ekonomiczne w ramach Katedry Polityki Agrarnej prowadzili m.in. Jan Stanisław Lewiński i Adam Rose [20].

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w największym stopniu przyczyniła się do rozwoju kadry naukowo-dydaktycznej na potrzeby ekonomiki rolnictwa. W roku 1923 habilitację w zakresie polityki rolnej i polityki agrarnej uzyskał Witold Staniewicz [4]. Wacław Ponikowski habilitował się w zakresie ekonomiki gospodarstw wiejskich, habilitacja ta została zatwierdzona 13 lutego 1925 roku [4]. W roku 1936 Czesław Strzeszewski uzyskał habilitację z polityki ekonomicznej [10]. W roku 1938 odbyły się trzy „ekonomiczne” habilitacje: jedna Hanny Paszkowiczowej, która uzyskała habilitację w zakresie rachunkowości rolniczej, druga Bohdana Dederko z polityki agrarnej i ostatnia Wiktora Bronikowskiego z zakresu agronomii [7].

W strukturze **Politechniki Lwowskiej** na Wydziale Rolniczo-Lasowym działała od roku 1920 Katedra Ekonomii Społecznej i Polityki Agrarnej. Odpowiedzialna była za prowadzenie następujących przedmiotów: ekonomia społeczna, polityka i ustawodawstwo agrarne, zarys prawa państwowego dla rolników, prawo i ustawodawstwo lasowe, prawo agrarne, skarbowość, prawo handlowe i wekslowe, polityka lasowa, geografia ekonomiczna. Pracami katedry kierował Leopold Caro, a po jego śmierci Wincenty Styś na stanowisku zastępcy pro-

fesora [12, s. 259]. W ramach tej katedry wykładali także Adam Rose, Wiktor Hamerski, Alfred Gałuszka, Antoni Wereszczyński oraz Henryk Romanowski, który m.in. prowadził wykład z organizacji i zarządu gospodarstwa. W ramach Wydziału Rolniczo-Lasowego Adam Rose – prawdopodobnie w roku akademickim 1928/29 – habilitował się w zakresie polityki agrarnej [4].

Podsumowanie

Kształcenie ekonomiczne na wydziałach rolniczych UJ, UP oraz SGGW prowadzono na trzech pierwszych latach studiów i w ramach specjalizacji na czwartym roku. Obok przedmiotów przekazujących wiedzę z nauk rolniczych, przekazywano także wiedzę z zakresu nauk ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem ekonomiki rolnictwa. W przypadku Wydziału Rolniczo-Lasowego Politechniki Lwowskiej, jak i Wydziału Rolniczego USB, na bazie posiadanych materiałów źródłowych nie odnotowano istnienia specjalności, której przedmiotem byłyby zagadnienia ekonomiki rolnictwa.

Na uwagę zasługuje fakt, że wykładowcami przedmiotów ekonomicznych byli uznani przedstawiciele nauk ekonomicznych, m.in. Leopold Caro, Edward Taylor, Stanisław Rosiński, czy Stefan Moszczeński. Dorobek naukowy tych osób został doceniony we współczesnych opracowaniach dotyczących historii rozwoju polskiej myśli ekonomicznej.

W programach poszczególnych wydziałów kształcących ekonomistów rolnych zauważa się istotne różnice w układzie przedmiotowym, jak i w nazewnictwie zajęć dydaktycznych, w ramach których przekazywano wiedzę z zakresu nauk ekonomicznych.

Największą liczbę przedmiotów ekonomicznych zawierał program kształcenia dla studentów Wydziału Rolniczego UJ – 11 pozycji. Pozostałe wydziały rolnicze, tj. Uniwersytetu Poznańskiego i SGGW, które kształciły specjalistów z ekonomiki rolnictwa, w swoich programach kształcenia miały po 8 przedmiotów. W programach kształcenia wszystkich omawianych wydziałów znajdujemy:

- ekonomię polityczną (UJ) lub społeczną (UP i SGGW),
- ekonomię rolniczą (UJ, UP) lub ekonomię gospodarstw wiejskich (SGGW),
- politykę agrarną,
- rachunkowość (UJ i SGGW) lub rachunkowość rolniczą (UP),
- oraz szeroko rozumianą spółdzielczość (UJ – nauka o spółdzielczości, UP – zasady spółdzielczości i w ramach SGGW – zarys spółdzielczości).

W określonych wydziałach rolniczych wykładano:

- geografie gospodarczą (UJ i UP),
- administrację gospodarstwa (UP) i kierownictwo naukowe gospodarstw wiejskich (SGGW),
- politykę ekonomiczną (UJ i SGGW).

Skarbowość, statystykę i naukę o bankowości znajdujemy tylko w programie kształcenia ekonomistów rolnictwa w ramach UJ. Wydział Rolniczo-Leśny UP

jako jedyny kształcił studentów w ramach przedmiotu historia doktryn ekonomicznych. W programie kształcenia ekonomistów w SGGW znajdujemy metodę badań ekonomicznych i ekonomikę gospodarstw włościńskich.

Literatura:

1. Chmielewski K.: Zakład Ekonomii Rolniczej Uniwersytetu Poznańskiego. [bmw.], 1939, wydanie internetowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej.
2. Drozdowski M. M.: Władysław Grabski. Rzeszów, Warszawa 2004.
3. Dybiec J.: Uniwersytet Jagielloński 1918-1939. PAU Kraków 2000.
4. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1924 r., nr 4, s. 60; 1925 r., nr 13, s. 243; 1929 r., nr 5, s. 211.
5. Fierich J., Kosiek Z.: Wydział Rolniczy Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1934-1945. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria B, 1963, z. 8.
6. Grabski W.: Cele i zadania polityki agrarnej w Polsce. Warszawa 1918.
7. Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie 1906-1956. T. 1 i 2. SGGW Warszawa 1958.
8. Ludkiewicz Z.: Uwagi ogólne o nauce o społecznym gospodarstwie agrarnym. Warszawa 1936.
9. Nahlik K. J.: We Lwowie i na Pokuciu. Ścieżki mojej młodości. ARCANA, Kraków 2005.
10. Piwowarski W.: Życie i działalność naukowo-dydaktyczna prof. dra hab. Czesława Skrzyszewskiego. Roczniki Nauk Społecznych, 1975, t. III.
11. Politechnika Lwowska 1844-1945. Wyd. Politechnika Wrocławska, Wrocław 1993.
12. Popławski Z., Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844-1945, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992.
13. Pytkowski W.: Wiktor Schramm (Wspomnienia pośmiertne). Roczniki Nauk Rolniczych z 1958, t. 75, G-2.
14. Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939. Uniwersytet Stefana Batorego, Wilno [b.r.].
15. Sowiński M.: Zakres i zadania nauk ekonomiczno-rolniczych. Wilno 1932.
16. Staniewicz W.: Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria B, 1966, z. 11.
17. Strzeszewski Cz.: Śp. Władysław Grabski. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny z 1938 r., II półrocze, 489-491.
18. Surzycki S.: Studia ekonomiczno-spółdzielcze w Uniwersytecie Jagiellońskim. Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych, 1937, t. 40.
19. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego. Skład osobowy i spis wykładów na rok akademicki 1938/9. Warszawa 1938.
20. Szkoły Wyższe Rzeczypospolitej Polskiej. Wyd. Kasy im. J. Mianowskiego, Warszawa 1930.
21. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Spis wykładów. Rok akademicki 1938/39. Trzy trymestry. Kraków 1938.
22. Uniwersytet Poznański. Spis wykładów na I, II i III trymestr roku akademickiego 1930/31. Poznań 1930.

23. Uniwersytet Poznański. Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1935/36. Poznań 1935.
24. Wachowski M.: Geneza Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego (1919-1926), *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, seria B, 1966, z. 11.
25. Wieczorek T.: *Historia szkolnictwa rolniczego w Polsce*. SGGW, Warszawa 1980.
26. *Zarys polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej do drugiej wojny światowej* (pod. red. Antoniego Żabko-Potopowicza). Ossolineum, Wrocław 1973.
27. Zbiór prac ekonomiczno-rolniczych prof. Władysława Grabskiego, asystentów dr. Bohdana Dederki, inż. roln. Czesława Strzeszewskiego, Zdzisława Karczewskiego i Stanisława Zembrzuskiego. Warszawa 1930, s. III.
28. Żabko-Potopowicz A.: *Nauki ekonomiczno-rolnicze (w:) Encyklopedia Nauk Politycznych*. Tom IV, z. 1, Warszawa 1939.